

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Philippi Clüveri[i] Germaniæ Antiquæ Libri tres

Clüver, Philipp

Lugduni Batavorum, 1631

Cap. XXXI. De lateribus insulæ Batavorum: quorum alterum Vahalis flumine ac Mosæ ostio, alterum medio Rheni alveo clauduntur. ubi veteres dictorum fluminum alvei describuntur: ostenditurque, quâ ...

urn:nbn:de:hbz:466:1-44541

quæ rustico sermone vocatur *Battua*. Facebat igitur hinc lymphatica ista inter *Batuam* atque *Bataviam* distinctio. quæ ex nullâ aliâ re sumta, nisi quod hodièque pars tantum insulæ superior vulgari vocabulo dicitur *de Betuwe*. Nos intellectâ veterum auctorum mente, quæ veram insulæ longitudinem satis clarè indicat, ad reliqua proficiscimur.

C A P. XXXI.

De lateribus INSULÆ BATAVORUM; quorum alterum *Vahalis* flumine ac *Mosæ* ostio, alterum medio *Rheni* alveo clauduntur. ubi veteres dictorum fluminum alvei describuntur; ostenditurque, quâ ratione medius *Rhenus* in *Leccam* amnem abactus sit. item de CORBULONIS FOSSA.

10 **R**OSITIS insulæ fronte actergo, quæ longitudinem constituunt, proximum nunc opus est, latera ejus, quæ latitudinem dabunt, utrimque cingere. quæ quum duobus, ut dictum est, *Rheni* cornibus tegantur, horum genuini ac veri alvei, à *Tacito* designati, diligentius peruestigandi erunt. In utroque haud exiguus hæret labos; quandoquidem nemo hætenus rectè eos demonstravit. & quamquam de dextro sive septentrionali pauci quidam fuerint, qui rectè senserint: tamen lævum omnèis ignorasse video. primum igitur de hoc agatur. Hic protinus à scissione, ut antè dictum, ad *Schenkii* munimentum, *VAHALES* vocatur, vulgò *de VVale*; præfertq; nunc nomen id ad
20 arcem usque *Lævensseyn*, prope opidum *VVorkhom*: ubi *Mosæ* junctus, nomen in hujus vocabulum mutat, vel abscondit. antiquitus verò ultrâ nomen eum provexisse uti credam, pervadent mihi veterum utriusque amnis nominum vestigia, quæ partim in continente, partim in insulis *Hollandiæ* etiamnum exstant. hæc itaque, ceu veracissimos rerum indices atque testeis, si *germanos* amnium alveos, quos antiquitus habuerunt, indagare velimus, sequi quam diligentissimè oportebit. primò autem *Mosæ* alveum scrutari lubet: quo reperto, faciliùs atque commodiùs ad *Vahalem* transgredi poterimus.

Cæsar igitur comment. iv: *Mosæ*, inquit, profuit ex monte *Vosego*, qui est in finibus *Lingonum*; & parte quâdam *Rheni* receptâ, quæ appellatur *Vahales*, insulam efficit *Bataavorum*. *Mosæ* amnis nunc in *Geldriâ*, medio fermè inter clara duo opida *Bommel* & *Megen* situ, partem quamdam sui duobus alveis, quibus munimentum *divi Andreæ* circumdatur, in
30 *Vahalem* transmittit. suo tamen sibi nomini latum servans alveum, usque ad vicum *Bochoven* defertur. hinc verò divertente in occasum solis æstivi alveo, usque ad arcem *Lovestenium*, ubi *Vahali* nunc jungitur, *Novus* adpellatur *Mosæ*, vulgò accolis *de Nieuwè Mase*. hinc eodem nomine *Gorichomium* prælabitur opidum: infra quod jam geminum fert nomen, alterum modò dictum, alterum quod accolis *de Merveve* vocatur, à veteri arce ejusdem nominis, cujus vestigia in undis prope *Dordracum* exstant. hinc dicto gemino nomine *Flaredingam* usq; devectus, infra id opidum uno simpliciq; vocabulo, donec oceano misceatur, *Mosæ* vocatur. At alveum istum, quem modò ab *divi Andreæ* munimento ad *Flaredingam* usque descripsi, non veterem esse illum, à *Cæsare Tacitoq;* memoratum, cum alia argumenta indicant, tum maximè alveus tenuis, qui à novo *Mosæ*, juxta vicum *Bochoven*, in sinistras terras divergens, primum *Hedickse Mase* vulgò accolis, id est, *Hedicensis Mosæ*, à vico *Hedickhuysen*, quem perfundit; mox *d'onde Mase*, id est, *vetus Mosæ*, indigetatur. quem veterem esse amnis alveum, satis ipsum nomen clamat. *Mosæ* igitur veteris flumen, ab opido *Megen*, uno certoque alveo, nullis in *Vahalem* ad *divi Andreæ* munimentum aquis transmissis (nam posteriore heic seculo fossas factas, ratio infra convincet) devectum, eas terras antiquitus dextrâ ripâ perfudit, quæ nunc opidum *Huesden* sustinent: sinistrâ autem; ubi nunc opidum *Gertrudenberg* conspicitur. inter hoc & *Dordracum*, continui nunc funduntur lacus, sive paludes: at superiore sæculo aridam humum certum anni præbuisset alveum, indicant reliquiarum vicorum, sub undis latent
50 tes. quin etiam nunc alvei profunditas deprehenditur inter dictos vicos, hoc tractu: A *Gertrudebergâ*, dextrâ ripâ attingit reliquias vici *Herdervvert*; dein *Heisterbach*: mox *Allenfoer*: cui oppositus fuit in lævâ ripâ vicus *Munsterkercke*. hinc inter duum vicorum reliquias, quorum alter est à dextrâ ripâ, *Alloesen*, alter à sinistrâ, *Dubbelmund*, in profundos sese condidit lacus. moxq; iterum in *Hollandiæ* insulâ, cui vocabulum vulgare *Foren*, suo veteris *Mosæ* nomine dignoscitur: prætervectusq; cognominem vicum *Masedam*, tandem ad alium vicum cognominem *VVest Mase* sistitur. hinc autem à duobus millibus passuum oppositus ei est alius alveus ad vicum *Claeswale*: quem & ipsum veterem quondam fuisse *Mosæ* alveum, regio indicium facit. exit autem in lacus, qui inter duas ejusdem nominis insulas

Foren funduntur. Hinc jam ad verum Mosæ os uti perveniamus, id necesse est fretum sequamur, quod inter insulam *Corendyk* & vicum *Bleykfsiet* situm. inde jam certus excipit alveus, qui juxta vicos *Simons haven* & *Biert* protensus, tandem in ostium nomenq; Mosæ desinit, ad opidum *Geersiet*. hunc autem veterem verumque esse Mosæ alveum, duabus rationibus colligo. primum, si ad lævam alium agere conareris; non in Mosæ tandem os, sed in aliud fretum, quod in mare oceanum exit, nomine *Flackee*, incideres: sin verò ad dextram deflecteres; in Vahalis fluvii nomen delabereris, quod est inter duos vicos *Putte* & *Portegael*. Porro à Gerofitio *immensum* illud, ut vocat Tacitus, *Mosæ os* incipit; quo *Rheni amnis pars, verso cognomento, Vahales in oceanum effunditur.*

Hic igitur vetus Mosæ fluminis alveus. quo satis cognito, ad Vahalis expositionem sermo convertatur. Tacitus, ut antè relatum, *annal. 11; Rhenus, inquit, uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: servatque nomen & violentiam cursus; quæ Germaniam prævehitur, donec oceano miscetur; ad Gallicam ripam latior & placidior affluens. verso cognomento Vahalem accola dicunt: moxque id quoque vocabulum mutat Mosâ flumine; ejusque immenso ore eundem in oceanum effunditur.* Dividi Rhenum in duos alveos, ad munimentum Schenkii, jam antè sæpè dictum. Hinc igitur sinister alveus, cognomento VAHALES, Noviomagum, Tiliam, Bomelium, Geldriæ opida prælapsus, nomen præfert nunc ad arcem usque *Lævensteyn*. juxta hanc fossa, à vico *Bochoven* manibus quondam mortalium egesta, aquas pariter Mosæ in Vahalis flumen invexit ac nomen; quod etiam nunc durat sub cognomento novi Mosæ, ut antè memoratum. Vahales igitur amnis antèa fuit, qui novus Mosâ postea dictus. Hujus lævam ripam lacus nunc tegunt, sive paludes, Gertrudebergam inter Dordracumq; sparsæ; intercedentibus tamen parvulis quibusdam insulis, pristinæ continentis terræ reliquiis. In dextrâ ripâ, à Lovesteno visitur Gorichomium opidum, inde vici *Herdigfeld*, *Gissendam*, *Slydrecht*, *Papendrecht*. huic in lævâ ripâ objacet Dordracum opidum, à quo Vahales, eodem cognomento novi Mosæ, in orientem se convertit, ad fossam usque, quæ abluto vico Hollandiæ *Ablasserdam*, Leccæ amni miscetur. Fossæ alius ab occidente æstivo oppositus est alveus, mediam insulam secans: quem veterem Vahalis esse alveum, ipsum prodit nomen, quo in hunc usq; diem *de Wale* accolis dicitur. Hujus sinistra ripæ tres adjacent vici, *Haynderambacht*, *Rysoort*, & *Iansdam*. ab hoc iterum in lacus transfunditur Vahales; donec in duos insularis vicos *Putte* & *Portegael* Vahalis nomen rursus obrineat. quod deinde servat, donec inter Gerofitium & Flaredingam Mosæ flumini miscetur; cujus hinc immenso ore in oceanum effunditur. Ad Gerofitium igitur olim fuisse Mosæ Vahalisq; confluentis, certum est; non verò ad Vorichomium opidum, seu arcem Lovestenum; ut alii hætenus vulgò docuerunt. Ceterò antiqui isti dictorum amnium ductus, sive alvei, sic postmodò, cum oceani inundationibus, tum mortalium operibus turbati sunt, uti multis in locis, quemadmodum supra ostensum, vix vestigia deprehendantur. quidpe quum Mosâ à vico *Bochoven* dextras terras pervectus, in Vahalem effunderetur juxta opidum Vorichomium; nomen illius, ut celebrioris fluvii, in hujus alveo prævaluit; ita, uti *novus Mosâ* dicebatur. Postquam verò arx in sinistra ejus ripâ exstructa, cui nomen, sive à rege Francorum Merovæo, ut vulgò creditur, sive aliunde, *Merovæa*, vulgò *de Merve*: ipse quoq; fluvius, qui ab initio Vahales, mox Mosâ dicebatur, *Merovæus* nuncupatus est. tandem, quum oceanus terras, modicis antèa æstuariis divisas, immensis inundationibus in compluris insulas dissecaret; in Leccæ quoq; inferiorem partem (ad Flaredingam opidum Vahali Mosæque hunc quondam junctum fuisse, post docebo novi Mosæ juxta ac Merovæi nomen transit. Manserunt tamen, ut antè demonstratum, veterum alveorum modicæ portiones, fluminibus suis nomina custodientes, in terris insulisque modò enarratis. Quod autem fretum duos inter vicos *Putte* & *Portegael*, utriusq; amnis nomen simul obrinuerit, quum tamen ab initio unius Vahalis alveus fuerit; id occasione evenisse videtur hujusmodi. Quum Mosâ à vico *Bochoven* in Vahalem abigeretur, vetus ejus alveus tenuis effectus est; dein aquis quoque destitutus: tandem vel suâ sponte, vel agricolarum opere, agros complanantium, ad vicum *Vest Mase* obstructus. Hinc quum posterioribus temporibus advenæ gentes (varias enim gentium commutationes passâ hæc est regio) nullum veteris Mosæ exitum cernerent; eum Mosæ alveum esse suspicati sunt, qui re vera Vahalis erat. unde geminum deniq; natum est eidem amni nomen. Sed veros genuinosq; veterum fluminum alveos hætenus investigasse satis esse puto. si cui tamen aliquod adhuc circa ea, quæ modò dicta sunt, dubium hæret: is conferat cum his ea, quæ mox super Leccâ flumine & Corbulonis fossâ dicentur. cuncta enim argumenta inter se conjuncta, alterum alteri fidem invicem firmabunt. in-

validissima quæque, singulatim selecta, velle confutare, id improbi magis quàm ingeniosi fuerit hominis.

V A H A L I S igitur antiquus iste alveus, quem modò descripsi, unà cum Mosæ extremâ parte, quæ à Gerofitio ad oceanum pertinet, insulæ Batavorum lævum sive austrinum latus olim cinxit.

Ceterum lacus, sive paludeis, quæ inter Gertrudebergam & Dordracum, dictasque Hollandiæ insulas funduntur, antea nullas fuisse, sed solidam humum certos annibus præbuisse alveos, quamvis satis ex jam dictis perspicuum sit, nec ulla ratione egeat; tamen inde etiam colligi potest, quòd nulla lacuum vel paludum ab hac parte apud veteres auctores exstat mentio. Lacuum, qui ad septentriones sunt, vulgari nunc nomine de *Suyder see*, meminit quidem frequens Tacitus: & Plinius quoque disertè, Rhenum in eos sese spargere, tradit. at hic idem Rhenum ab occidente, non in lacus, sed in Mosam se spargere testatur. ubi idem ego in hujus verbis noto, quòd Tacitus de eodem amne refert: nempe ad *Galliæ ripam, Vahalís cognomento, latiore & placidiore adfluere; & immenso Mosæ ore in oceanum effundi.* id scilicet est, quòd Plinius eum spargi ait in *Mosam*. Fossas tamen sive æstuaria existisse, quibus Mosæ, sive, ut Cæsar existimavit, Rhenus in plura capita scindebatur, Scaldesq; Mosæ jungebatur; jam antea docui in *Toxandris*.

Nunc dextrum etiam, seu septemtrionale insulæ latus, certo limite claudere ordo requirit. Sic igitur, in descriptione insulæ, supra loquentem audivimus auctorem nostrum: *Rhenus uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: servatque nomen ac violentiam cursus, quæ Germaniam prævehitur, donec oceano misceatur.* Hunc alveum esse eum, qui à Schenkii munimento, Arnhemum versus, & Vageningam, Rhenam, Durostadium, Trajectum, Vordam, Leydamque devehitur; nemo sanæ mentis, qui Taciti historias penitus perspexerit, quique ea, quæ de hoc alveo ille tradit, cum Plinii verbis contulerit, dubitare ullo modo poterit. Plinius sic lib. iv, cap. xv: *In Rheno ipso, propè c millia passuum in longitudinem, nobilissima Batavorum insula & Carinefatium, & alie Frisiorum, Morfasiurumq; sternuntur inter Helium & Fleuvum. ita adpellantur ostia, in qua effusus Rhenus, à septentrione in lacus, ob occidente in amnem Mosam se spargit; medio inter hæc ore modicum nomini suo custodiens alveum.* Hunc igitur Plinii Rhenum, modicum nomini suo custodientem alveum, esse eum, qui Leydam fertur, nemo ne eorum quidem, qui de Batavorum insulæ finibus perperam sentiunt, quidquam ambigit. at hunc eundem esse, quem Tacitus Germaniam prævehi, nomenq; & violentiam cursus, donec oceano misceatur, servare tradit, omnes ferè negant. Rationem licet certam non adferant, hanc tamen habuisse cuncti videntur: Quum tam modicus hic, etiam Plinii tempore, qui ante Taciti annaleis historiam suam naturalem condidit, fuerit alveus; non potuisse eum insulam, *ob faciles*, ut inquit Tacitus, *adpulsus, accipiendisq; copiis & transmittendum ad bellum opportunam*, suo latere efficere. igiturq; medium hunc Plinii alveum cum Taciti dextro insulæ latere minimè convenire: præsertim, quum duo præterea firmissima è Tacito adduci posse videantur argumenta, quæ idem negent: quorum primum est, quòd insulam, inter vada sitam, Batavi occupaverint; alterum, quòd Taciti tempore, violentiam cursus flumen, quo dextrum insulæ clauderetur latus, servaverit. quorum urrumq; Plinii verbis reclamationat. Imò sanè; vel maximè reclamationat, si nuda verba nudè intelligas. at Taciti historias si penitus inspicias, temporaque distingvas, rem longè diversissimam fatearis necesse est. Latissimum eum olim fuisse alveum, qui Leydam prælabitur, vel inde patet, quòd nomen Rheni unus solus cum Plinii tempore tulerit, tum nunc etiam ferat, ceu reliquorum antiquissimus. Quum autem humili ripâ, loco quem mox commonstrabo, contentus, in Galliam prono alveo ruere tentaret; id uti impediret Drusus Germanicus, molem seu aggerem dictæ ripæ præstituere aggressus est. fato autem præreptus, opus imperfectum reliquit. id, annis post *LXVI*, Paullinus Pompeius, sub Nerone inferioris Germaniæ prætor, perfecit; ut testis est Tacitus, *annal. xiii*, his verbis: *Ne segnem militem attineret; inchoatum ante tres & sexaginta annos à Druso aggerem coercendo Rheno absolvit.* Consulatus à Drusi morte ad Neronis *lxi* & Valerii Messallæ consulatum, quo hunc aggerem absolvit Paullinus, numerantur *LXVI*. quapropter mendum potiùs in Taciti dictis verbis, quàm errorem in auctore esse judicaverim. Ceterum aggerem hunc, *xiii* annis post, Civilis Batavus rebellans, postquam in insulam, ceu locum contra Romanorum insequutionem tutum, concesserat, diruit, Rhenumque in mediam insulam effudit; uti hac ratione duplex vallum, sive duplicem fossam, adversus Galliæ continentem, unde Romanorum vim atq; arma metuebat, haberet;

Vahalem videlicet, & hunc novum Rhēni alveum. cuius rei testem haeco eundem auctorem, historiar. v. *Quin & diruit molem, à Druso Germanico factam, Rhenumque prono alveo in Galliam ruentem, disiectis qua morabantur, effudit.* Atque tum eā molis disiectione factum est id, quod continuo subtextit auctor: *Sic, velut abactō amne, tenuis alveus, insulam inter Germanosq, continentium terrarum speciem fecerat.* Huc igitur jam spectat illud Plinii: *Medio inter hac ore modicum nomini suo custodiens alveum.* Illa igitur insulae facies, inter vada sita, longè ante abactionem Rhēni, quum Batavi è Cattis profecti eam occuparent, extabat. Opportunitas autem ad facilem navium adpulsus, quam hoc loco ex Taciti annal. 11 allegant Bataviae descriptores, ad Mosae illud *immensum os, & latum placidumq,* Vahalem pertinet: quem ob id ipsum auctor tam curatè descripsit, quòd opportunitas adpellendi naveis dilucidius nosceretur. neque enim verum est, quòd quidam docent, classem istam Germanici in lacu, qui vulgò nunc dicitur *Snyder see*, fabricatam esse. In Galliā fuisse paratam, (fortè in Sequanae ac Samaræ amnium ostiis, ubi & Cæsaris quondam classis Britannica) atq; inde demum ad insulam Batavorum, in os Mosae annis adpulsam, satis disertis docet verbis Tacitus, dicto annali. Falsum item est, quòd exitum classis Tacitum indicare voluisse docet adversarius. *faciles navium adpulsus* disertè nominat auctor. Quapropter primum illud argumentum jam minùs heic valebit. Alterum erat: Tacitum testatum reliquisse, suā tempestate (utitur quidpè temporis instantis verbo *servat*) violentiam cursus servasse amnem, qui dextrum insulae latus claudat. id verò Plinium, qui ante Tacitum opera sua edidit, videri negare, dum modicum medio Rheno alveum adsignet. Hoc etiam argumentum uti disturbetur, auctoresque hi duo uti inter se concilientur, tempora itidem heic distinguenda sunt. Tacitus historias suas in Trajani principatu condidit. at Civilis sub initium mox principatus Vespasiani molem, à Druso & Paullino factam, diruit. inter Vespasiani Trajanique principatum initia, xxx circiter anni intercedunt. quo temporis intervallo multa immutari potuerunt. quapropter etiam hunc Rhēni alveum, à Civile tenuem redditum, eam cursus violentiam tunc non habuisse, quum Plinius sub Vespasiani imperio geographica sua componeret, quam suo tempore sub Trajano tribuit Tacitus, satis liquet tum ex illius voce *modicum*, tum ex hujus vocabulo tenuis; maximè verò ex hujus verbo *fecerat*, quo plus quàm perfectum tempus notat; quòd malignè ac callidè dissimulavit chorographus, adversarius noster; verbumque Plinii *spargit*, quòd ille de Flevo & Vahale protulit, nescio quā ratione hoc ad Lugdunensem Rhenum traxit. Sed quamquàm *tenuis* fuerit, *modicum*que hic amnis, ita, uti sæpè siccitate cœli exaruerit; tamen terminum perpetuò eum fuisse ab hac parte Romani imperii, infra, cap. xxxv, contra adversarium probabo. Postea tamen omnem cursus violentiam amisisse, experientia præsentis temporis manifestò docet. quidpè non, uti tunc, nunc etiam mari oceano miscetur: sed tumulis arenarum, quòs vulgò *de duynen* accolæ vocant, inter duos, haud procul Leydâ urbe, maritimos viros, qui vulgò *Carwijck* & *Noortwijck* adpellantur, obstructo ostio retinetur.

Ceterum novus ille alveus, in quem Civilis Rhenum effudit, nullus alius est, quàm qui nunc *LECCA*, vulgò accolis *de Lecke*, vocatur; & *Culeburgium*, *Vianam*, *Schonhoviam* delatus, paullo infra hanc, juxta vicum *Krimpen*, Mosae amni jungitur: quondam verò, quum solida etiam dum humus certos fluminibus præberet alveos, infra *Flaredingam* in eundem Mosam confluebat. nam ubi is ad *Durostadium* incipit, Rhenus lato alveo fluere desinit; manifesto argumento, prope *Durostadium*, in lævâ Rhēni ripâ, molem à Druso olim excitatam fuisse: quam Junius ad Drusi fossam, quæ est inter *Arnhemum* & *Dusburgium*, exstructam fuisse, ingenti errore judicavit. quem errorem licet adversarius noster defendere haud modicè laboraverit; tamen argumentum istud convellere ne verbo quidem tentavit. Nostra sententia tum maximè contra ejus objectiones firmabitur, quum infra probatum fuerit, medium Rhenum, qui perpetuò id nomen servavit, terminum fuisse inter Galliam & Germanos. nam omnia ejus argumenta, totumque adeò scriptum eo uno nituntur, quòd rectè se putat cum Junio *Isalam* & *Flevum* lacum terminum statuere inter dictas duas gentes. Hoc igitur fundamento sublato, reliqua etiam ei superstructa cuncta corruent. In eo sanè heic rerum satis imperitum sese ostendit, quòd ait, *novos facere alveos, non abactionis, sed fossionis rem esse.* Pueri agrestes in patriâ mihi terrâ meliora docuissent; qui ferè quotannis tale quid vident in fluminum eruptionibus. Sed *Ortelius*, haud minori errore, *Leccam* existimavit esse *CORBULONIS FOSSAM*; cuius meminerunt in antiquis auctoribus Tacitus ac Dio. Tacitus annal. xi: *Ne tamen miles otium exueret (malim, indueret) inter Mosam Rhenumque xxiiii millium passuum spatio fossam produxit, quâ incerta ocean*

oceanī vetarentur. Huic consentiens Dio lib. LX: *Διὰ τὸν ῥῆνον τὸ μέγα καὶ τὸ
 τὸ ῥῆνον καὶ τὸν Μοσῆν, ἡ δὲ ἰσθμὸς ἐστὶν ἐκ τῆν μάλα στενὴ, ἵνα μὴ οἱ πλοῖμα ἐκ τῆς ὠκεανῆς ἀπονημῶν ἐξέρχονται
 ἀπὸ τῆς ἰσθμῆς τῆς ἀπὸ τῆς ῥῆνον.* id est: *Fossam per ipsorum manus inter Rhenum & Mosam perduxit,
 CLXX stadia longam; quā annuum aestuante oceano resluentium stagnatio vetaretur.* CLXX stadia,
 secundum computationem Dionis, qui VII stadia cum dimidio uni milliari tribuit, millia
 efficiunt XXIII, duobus stadiis & semi minus. Ergo si Ortelius hanc fossam à Durostadio
 per Leccam Flaredingam usque perduxerit, rectè equidem inter Mosam Rhenumq; por-
 recta erit; quia hucusque pertinere veterem Leccæ cursum, suprà ostensum. at spatium
 10 XXIII millium passuum, quod Tacitus ei tribuit, seu CLXX stadia, quæ Dio, quomodò
 conveniunt, quum inter dicta duo opida millia passuum sint XI? Sin ad vicum *Krimpen*
 eam extendi, & à fossà, quam Merovæam cognominat, excipi velit; sciat multis sæculis
 antè habuisse exitum Corbulonis fossam, quam Merovæi nomen auditum. ac licet fos-
 sam hanc sine Merovæi cognomine jam tunc existisse contendat; tamen non inter Mo-
 sam & Rhenum, quod volunt Tacitus & Dio; sed inter Rhenum & fossam hanc, fossa po-
 neretur Corbulonis. neque sic quidem spatium XXIII millium conveniret: sunt quidpe
 inter Durostadium & *Krimpen* millia passuum xxx. Denique auctores fossam hanc à Cor-
 bulone idèò perductam ajunt, *ut incerta oceanī vetarentur.* at Lecca longius abest, quàm
 uti huic rei operam dedisse quiverit. Alia igitur quærenda est fossa, quæ Corbulonis co-
 gnomen verius omnibus partibus ferre possit. Est equidem infra Leccam, propiusque o-
 ceanum, flumen *Isala*, vulgò accolis *de Isel* dictum. verùm hoc neque ex Rheno oritur
 20 (Lecca namque mittit) & spatium XXIII millium passuum longè superat. quidpe quum
 antè fuerit fossa Corbulonis perducta, quàm Civilis Rhenum in Galliam effudit; necessa-
 riò exitum illius ad Flaredingam ponas: neque enim aliter Mosam attigerit. itaque neque
 hoc Corbulonis esse fossa potest. Est aliud, quod à Rheno, juxta arcem *Does*, haud procul
Leydà, deductum, nomine *Rote* ad Roterodamum in Mosam effunditur. verùm ne hujus
 quidem exitus veterem verumque Mosæ alveum attingit. Restat fossa, quæ ab urbe *Ley-
 dâ*, vulgari nomine *de Fliet*, Delftum defertur, atque inde ad vicum *Maesland* deducta,
 tandem ad propinquum vicum *Sluys* Mosæ jungitur. hanc esse Corbulonis fossam, IV po-
 tissimum rationibus arguo. primum, quia inter Mosam Rhenumque acta est: dein, quia
 30 proxima oceano, ut quæ incerta ejus, id est, adfluxus, qui crebri his in locis fieri consuê-
 runt, ne ultrà in superiorem insulæ partem agris detrimentosi transirent, quondam veta-
 re potuerit. tertio, quia spatium XXIII millibus passuum, sive CLXX stadiis, quam maximè
 congruit. utique si alveum ejus, non intervallum inter *Leydam* & *Sluys* sequaris: hoc nam-
 que rectà lineà est millium XVII. postremò, (quod vel caput totius argumentationis esse
 possit) quia fossa hæc nunc etiam vulgari vocabulo adpellatur accolis *de Fliet*. hoc quidpe
 vocabulum nihil aliud significat Germanorum lingvâ, quàm quod Latini *æstuaris* adpel-
 lant, sive *fluxus maris*; à verbo *flueten*, id est, *fluere*. quod aliâ dialecto est *fleeten*; unde *flu-
 xus*, *fleet*. nam in *Vliet* etiam, ut vulgò scribitur, *V* litera est consonans: quæ omnibus Ger-
 manis, exceptis unis Flandris, idem sonat, quod *F*. Hinc igitur vocem istam, passim in his
 40 oris, tum marinis undis, tum maritimis opidis ac vicis adfixam reperias. Undis; ut inter
 duas Hollandiæ unius ejusdemque nominis insulas *Foren*; ubi curipus vocatur *Harinkfiet*:
 & in lacu, qui vulgò est *snyder see*, inter duas insulas, *Schelling* & *Flieland*, *Flevi* (de quo
 posterius agetur) verus alveus, *het Flie*: intusque, *het oude Flie*, inter gemina brevia, quo-
 rum alteris nomen *Brede sand*, alteris *de VVeert*: fossis urbis Antuerpiensis, *Graensfiet*,
Brouwersfiet, *S. Pietersfiet*, *Harinkfiet*, *S. Jansfiet*. opidis autem; ut *Geersfiet*, in Hol-
 landiæ prædictâ insulâ *Foren*: & *Biersfiet*, in Flandriæ insulâ. item vicis; ut *Oostfiet*, *Nieu-
 sfiet*, in insulâ Flandriæ *Cadsand*: & in continente, *VVatersfiet*. in Selandicis insulis, *Steen-
 sfiet*, & *Poortsfiet*. in Brabantia, *Santsfiet*, *Burchsfiet*, *Cromsfiet*. in Hollandiæ insulâ *Foren*,
Swarresfiet, *Heensfiet*, *Bleynksfiet*. in continente Hollandiæ, ad *Isalam* flumen, *Fliet*, haud
 50 procul opido *Oudewater*: & ad dictam Corbulonis fossam, *Waddingsfiet*. item in ipso
 Germaniæ solo, ad *Visurgis* fluvii æstuaris, *Waersfleet*, *Elsfleeten*, *VVortfleet*, *Santsfleet*: quæ
 omnia Rheni ostiorum accolis exprimuntur per *fiet*, sive *vliet*. nec usquam vocem hanc
 positam reperias, nisi quòd maris fluxus sive æstuaris pertingunt, vel pertingere potuerint.
 Sed de Corbulonis fossâ hæc sufficiebant, ni adversarius obloquutus fuisset, nomen id
 præfractè, ex Ortelii sententiâ, ad Leccam trahens. Adeò scilicet nugæ omnino putat
 esse, quidquid Tacitus de XXIII millibus passuum, & Dio de CLXX stadiis, testantur. Ad
 firmandam tamen opinionem suam id argumenti adducit, quòd, *fossam illam Vliet nup-
 rum esse opus civitatum*, actis & attestantibus indigenis demonstrari queat. Verùm video
 quò

quò tendat. habeoque, quo callidati ejus obviam. Illam fossam, quã hodiè eodem nomine *Vliet* ab ipsã urbe Leydã navigia Delftum versùs exeunt, nuperi esse operis nec ego ignoro. at hanc ego non volui. sed illam, quæ stadiò circiter ab urbe distita, vulgari vocabulo *het oude Vliet*, ex Rheno in prædictam fossam Delftum versùs ducit. hoc verum ajo esse initium veteris fossæ Corbulonis: illam verò fossam, ab urbe Leydã ad vetus usque Fletium, esse nuperam. Adde jam huc & illud haud leve sed gravissimum argumentum; quòd tabula itineraria habet inter *Tablas & Forum Adriani*, id est, ut nunc loca ista vocantur, inter *Ablas & Foorburg*, locum *Fletionem*; qui aut in ipsum Delftum, aut saltem in prædictam fossam incidit; ut infrà ostendetur. Tabulam igitur itinerariam quum nuperi esse operis adversarius probaverit, à fossæ hujus antiquitate lubens ego recedam. At-
que hæc tandem de Corbulonis fossã sufficiant.

De ipsius medii Rheni obstructione, quamvis, quod statuam, certi nihil habeam, tamen conjecturas judicii mei in medium adduxisse haud pœniteat: quibus, prout cuique ingenium, demat vel addat fidem. Rhenus quando & quomodo à Civile Batavo in Leccam effusus, tenuisque alveus ejus effectus fuerit, supra dictum est. exinde verò, quum alii quoque alvei, seu fossæ, ab utrâque tenuis jam Rheni ripã, hinc in Leccam atque Mosam, inde in lacus, quorum maximus vulgò vocatur *Snyder see*, complures agerentur; facilè os amnis, magis magisque in dies extenuati, aquisque destituti, arenis tandem, quas venti vehementiori flatu ex tumulis litoralibus utrimque ingesserunt, obstrui omnino potuit. nam pars etiam munimenti, quod ad hoc ostium, ut infrà referetur, exstructum fuit, iis-
dem arenarum tumulis obruta nunc latet. Tempus verò certum velle indicare, quando obstructum fuerit, summæ dementia puto; nullo ejus rei indicio vel suspitione existente. Multis retro sæculis factum, vel inde colligere licet, quòd nulla ejus rei ne apud posteriores quidem scriptores mentio. nam qui proximis id sæculis tribuunt; quasi inundatione aliquã ingenti acciderit: nihil certi & ipsi habent quod adfirment. nec rectè inundationi tale quid adscribitur: quum hac ingruente, tenuis alveus modicumque os fluminis faciliùs dilatari, quàm obstrui potuerit.

Ceterùm, reperto utroque insulæ Batavorum latere, restat, uti summa ejus latitudo ostendatur. Hanc inter Leydam & infimam veteris Vahalidis ripam, quæ est juxta vicum *Beyerland*, deprehendo esse millium passuum xx.

Continet nunc universã insulã, Cliviæ perexiguam partem; partemque Geldriæ, & Trajectinæ provinciæ; item portionem Hollandiæ. Opida habet numero compluria, ac nobilia: in Cliviã, *Huesen*; in Geldriã, *Tiel*, *Buren*, *Culenburg*; in Trajectino agro, *Wyk te Duerstede*, ipsius Trajectinæ urbis partem, cis Rhenum sitam, & *Montfoort*: in Hollandiã, *Asperen*, *Huckelum*, *Leerdam*, *Vianen*, *Yselsteyn*, *Gorichum*, *Nieuport*, *Schoonhoven*, *Oude Water*, *Goude*, *Leyden*, *Rotterdam*, *Schiedam*, *Flaeringhe*, *Delft*; duosque vicos nobileis, *Gravenhage*, & *Gravesande*. in insulã autem vicum celebrem *Yselmonde*.

C A P. XXXII.

Refutantur eorum argumenta, qui Batavorum insulam ad Isalam flumen & Flevum lacum extendunt.

BATAVORVM igitur insulæ situs sic se habuit. Ceterùm, qui Bataviam ad Isalam usque, id est, ulteriorem Rheni alveum, & in quem is transit, lacum Flevum, ostiumque, quod vulgò nunc dicitur *het Flie*, in Frisiorum Marfationumque finibus protulerunt; horum errores plurimis argumentis jam antea refutaveram, in eo commentario, quem superioribus annis privatim de his oris edidi: quæ omnia huc transcribere haud visum fuit; ne æquum operis tenorem hoc loco nimis excederem. Verùm coëgit tamen is, qui se adversarium mihi errorumque alienorum defensorem præ-
buit, non modò cuncta heic repetere, sed & nonnulla alia insuper addere.

Bataviæ igitur limiteis ad Flevum usque lacum ostiumque producendi, dux fuit omnibus Hadrianus Iunius; qui ceterum gregem (in quo summos etiam viros video) suã auctoritate à recto tramite seduxisse videtur. quidpe hic primus tam copiosè, tamque speciosè de Bataviã scripsit, uti imprudentes in sententiam trahere haud difficile fuerit. Is duplicem statuit Bataviam; veterem scilicet, quam iisdem, quibus nos Batavorum insulam, includit finibus; ac novam, quam à medio Rheni alveo, id est, à fine veteris, ad fossam usque Drusianam,